

Electronic Cumhuriyet Journal of Communication

| ecider.cumhuriyet.edu.tr |

Founded: 2017

Available online, ISSN: 2667-4246

Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

The Contemporary Appearance of Media Neutrality: The Decline of Science and Expertise

Ferdi Selim^{1,a,*}

¹ Philosophy, Faculty of Literature, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

Compilation Article

History

Received: 28/09/2024
Accepted: 26/11/2024

ABSTRACT

Transparency in information and communication is very important for the health of societies. In particular, the democratic regime is based on the elections of people who have acquired a certain level of knowledge and have clear information. Information pollution is a serious threat to these societies. The information and technology age has positive functions for democracies in this direction. It has even created equal opportunities in terms of accessing information. However, the speed of data flow and distraction aside, especially the disinformation created requires you to find the more accurate one among dozens of comments for a simple subject. In particular, the algorithm and anonymity of social media, which is the subject of this study, make things more difficult. Today, defined as the post-truth era, the truth and reality have been attacked more in the world created through digital tools. Subjects living in irrelevant and irresponsible filter bubbles in the face of information act with their personal opinions and emotions. The social mission of science and expertise has visibly diminished. This study aims to initiate a philosophical discussion on the causes and solutions of this crisis regarding democracies. Since it is a subject that is certainly broad enough to cover many disciplines, some of it has been dealt with in this study. In this context, the loss of prestige of scientific knowledge, the flaws of social media communication and the dangers brought to the agenda by the so-called media neutrality have constituted the focus of the study. Finally, these problems have been evaluated from a philosophical perspective by pointing out the moral dimensions of the problems.

Keywords: Truth, post-truth, news, media neutrality, social media, science.

Medya Tarafsızlığının Çağdaş Görünümü: Bilim ve Uzmanlığın Gerileyişi

Süreç

Geliş: 28/09/2024
Kabul: 26/11/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons
Attribution 4.0 International
License

Öz

Bilgi ve iletişimde şeffaflık toplumların sağlığı için çok önemlidir. Özellikle demokrasi rejimi belirli bir bilgi seviyesini elde etmiş ve açık malumata sahip olan kimselerin seçimleri üzerine kuruludur. Bilgi kirliliği bu toplumlar için ciddi bir tehdittir. Bilgi ve teknoloji çağı bu doğrultuda demokrasiler için olumlu işlevlere sahiptir. Bilgiye ulaşma bakımından bile fırsat eşitliği yaratmıştır. Ancak veri akışının hızı ve dikkat dağınıklığı bir yana özellikle yaratılan dezenformasyon basit bir konu için onlarca yorumun arasında daha doğru olanı bulmanızı gerektirmektedir. Özellikle bu çalışmanın konusunu oluşturan sosyal medyanın algoritması ve anonim oluşu işleri daha güçleştirmektedir. Post-truth çağ olarak tanımlanan bugün ise dijital araçlar yoluyla yaratılan dünyada gerçek ve hakikat daha fazla saldırıya uğramıştır. Bilgi karşısında ilgisiz ve sorumsuz filtre balonlarında yaşayan özneler kişisel kanaat ve duygularıyla hareket etmektedirler. Bilim ve uzmanlığın toplumsal misyonu gözle görülür biçimde azalmıştır. Bu çalışma demokrasilerin ilgili bu kriz anının nedenleri ve çözümü üzerinde felsefi bir tartışmayı açmayı amaçlamaktadır. Mutlaka pek çok disiplini kapsayacak kadar geniş bir konu olması nedeniyle bu çalışmada problemlerin bir kısmıyla ilgilenilmiştir. Bu doğrultuda bilimsel bilginin saygınlığını yitirmesi, sosyal medya iletişiminin kusurları ve sözde medya tarafsızlığının gündeme getirmiş olduğu tehlikeler çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Nihayet bu problemler felsefi bir perspektiften sorunların ahlaki boyutlarına işaret etmek yoluyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hakikat, post-truth, haber, medya tarafsızlığı, sosyal medya, bilim.

^a ferdiselim@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2576-4499

Giriş

Bugün medya önemli bir kriz döneminden geçmektedir. Daha doğrusu bu kriz epistemolojik kaynaklı sorunlar yumağından oluşmaktadır. Felsefi anlamda bilgi, özne ile nesne arasındaki ilişkinin ürünü olarak tanımlanır. Öznenin algılama, açıklama, düşünme veya anlama aktarı aracılığıyla kurmuş olduğu bu ilişki ağı basit malumatlardan başlayarak ilişkinin mahiyetini tanımlamaya çalışan metafizik bilgilere kadar hiyerarşik bir şekilde sıralanır. Felsefi değeri sürekli önemsiz gibi görülmüş olsa da genel kanının aksine sanılar (doks) insan yaşamının büyük bir bölümünün sürdürülmesinin temel lokomotifidirler. Özellikle uzun bir ortak deneyimin ürünü olan gelenek ve görenekler böyledir. Ancak en üst biçimiyle pratik bir bilgelige neden olurlar. Küçümsenemeyecek bu irfan yine de Tanrı gözüyle şeyleri görmeye işaret eden epistemik teoria yaşamının altında kalmaktadır. Sınırları kesinlik, mutlaklık ve sarsılmazlık gibi kriterlerle çizilen episteme (doğru bilgi) ise insanın daha üst bir yetkinliğe ulaşarak metafizik alanın kapılarını aralayacağına dair entelektüel umudu barındırır (Aristotle, 1999, 1176b 8-9, 1177a 1-7). Doğru bilginin mümkünlüğü karşısında şüpheli tutumuyla bilinen Septik filozoflar bile akademik bir samimiyetle konu üzerinde araştırma yaparlar. Felsefi problem kişilerin benlik algısı, doğalarına dair farkındalık ve öğrenme yeteneği gibi çok geniş çaplı tartışmaları barındırır. Bu bilgiler ışığında epistemolojik krize ve medyada yer alan yansımalarına gelindiğinde özne ve onun reel ilişkilerinin sınırlarını kaldıran internet ve sanal özne denilen kullanıcıya dönüşmüş kimseler saf bir benlik kavramının oluşumunda sorunlar yaşamaktadır. Çünkü özne Kant'ın özgün yorumuyla hem kendisini hem de bu sırada bilgiyi transandantal zemininde keşfetmektedir. Doğa deneyiminin olanağını vermiş olması şartıyla bu özne zaman ve mekân görüleri ve salt aklın kategorileri aracılığıyla şeyler hakkında bilgi edinir. Kısaca açıklanan bu şemada konuyla ilgisi olan kısım öznenin kendi kapasitesini keşfetme konusunda meziyetleridir. Ayrıca hem bilgiyle ilgili araştırması sırasında hem de pratik aklın kılavuzluğunda eylemlerinin maksimini belirlerken tarif edilen öznenin doğası hakkında iyimser tavrın varlığı dikkat çekicidir. Söz konusu bu Kopernik devriminin ifadesi kurucu temelini siyasi özne açısından da önemli sonuçları olmuştur (Kant, 2009, Bxvix). Fakat toplum, tarih ve yaşam dünyasının çeşitli bileşenlerinin öznenin yapıp etmelerini belirleme hususunda etkisi unutulmuş görünmektedir. Öznenin yalıtılması bir çeşit "güç ve kılavuz senin içinde" söyleminde olduğu gibi tek ve kesin bir merkezi otoriteye işaret etmektedir. Ancak köklerinden koparılmış öznenin gerçekten yalnızca rasyonel kararlar etrafında doğruya ulaşabileceği şüphelidir (Elias, 2000, s. 88-89). Bu güçlü şüphenin etkisiyle Postmodern görüş ve liberal kanat özgür düşünce ve özgür ekonomi görüşü etrafında bilginin merkezden çevrelere yayılmasını istemiştir. Bu görüş kendi başına tehlikeli görünmez. Hatta bilginin merkezden çevreye doğru yayılması gücün dağılması anlamında olumludur. Ama iş bilimsel ve teknik bilgiye, uzmanlığa

geldiğinde tartışma farklı bir düzleme sıçramaktadır. İtirazlar işte tam da buradadır. Kaldı ki, bu düzen bilgi edinme sırasında olduğu biçimiyle klasik felsefi ilişkiyi sekteye uğratmaktadır. Ayrıca bilginin seyyar metaforların taşınması üzerinden bir uyuşuma indirgenmesi tehdidi artırır. Bugün gelinen noktada kültür endüstrisinin bir biçimine dönüşen sanal dünya ve araçları ile malumat bombardımanı dikkat dağınıklığına neden olmaktadır. Kolektif bilincin işgali pek çok eski yöntemi rafa kaldırmıştır. Bunun yanı sıra siyasi söylemde de yeni, işlevsiz bir döneme ulaşılmış olduğu özellikle belirtilmelidir. Nihayet böylece kamusal alan yanlış bilgi ve propagandayla meşgul edilmektedir. Politikacılar yalanları gerçekmiş gibi satmaya devam ederken halk nezdinde gerçekleri yalan diye göz ardı etmek çok yaygın bir tutum haline gelmektedir (Adorno ve Horkheimer, 2010; Arendt, 2018). Sosyal medya kaotik bu senaryoda sahte haberleri daha önce hayal edilemeyecek kadar hızlı bir şekilde daha uzağa yaymaktadır. Gazeteciler, delillerin yoğun bir şekilde bir tarafa yığıldığı durumlarda bile karşıt bakış açılarını hatalı bir şekilde dengeler ve vatandaşlar entelektüel olarak yankı odalarına hapsedilir. Komplo teorisyenleri gerçekliklere olan güveni baltalar ve popülist liderler kilit noktalara şüphe tohumları ekerler.

Epistemolojik tabanlı demokrasi krizi yalnızca felsefi tartışmaların değil politikacıların, sanatçıların veya medya organlarının gündemini de işgal etmektedir. Kısaca çağın hâkim anlatısı demokrasinin epistemolojik bir krizle karşı karşıya olduğu yönündedir. Bu iddianın popüler basında tekrarlandığını görmek çok olağandır. Vox'ta, David Roberts, "Amerika epistemik bir krizle karşı karşıya" cümlesi ile krize dikkat çeker. Boston Review'da, Michael P. Lynch'ın vurgusu ise şöyledir: "Epistemolojik bir kriz yaşıyoruz." The New York Times'ta David Brooks şöyle der: "Epistemolojik kriz içinde olan bir ülkede yaşıyoruz." The Atlantic'e verdiği röportajda Barack Obama, "Epistemolojik bir krize giriyoruz" iddiasında bulunur. Örnekler ABD'den seçilmiş olursa da dünya, hakikat krizinin güçlü erozyonu altındadır. Her şeyi hızlıca köklerinden söken kültürel deformasyon kişisel kanaatlerin ve kimlik siyasetinin gölgesinde yaşamaya zorlanmaktadır. Bu daha geniş bir anlatının parçası olarak anlaşılmalıdır. Bu krizin, hakikatin demokrasinin kalbindeki hak ettiği yere geri getirilerek çözülmesi gerekir. Büyünün bozulmasının ardından karşıt sesler, demokrasiyi kurtarmak için "epistemik kurallara saygı duyulmalıdır" (Lynch, 2021), "doğru bir şekilde yaşamalı ve hareket edilmelidir" (Reeves, 2021) ve "doğruyu yanlıştan ayırmak zorunludur" gibi varsayım ve önerilerle açıkça bilgi erozyonuna direnmek istemektedir.

Nisan 2017'de Time Dergisi 'Gerçek Öldü mü?' sorusunu gündeme getiren çarpıcı bir kapak yayınlamıştır. Bu yorumda "post-truth" çağda, hakikat kavramının öldüğü veya ölmekte olduğu bir kültüre işaret edilmektedir. Sergei Prozorov'un (2019, s. 29) yazdığı gibi, "post-truth siyaset hakikatin varlığını inkâr etmektedir." Sami Pihlström (2021, s. 2) de aynı şekilde şunları ileri sürer: "Hakikat kavramını tehlikeye atan bir kültürel durumda yaşıyoruz gibiyiz." Bu yoruma göre pek çok kişi ya

hakikat ile yanlış arasındaki ayırmadan vazgeçmiş ya da hakikat fikri karşısındaki genel eğilim karşısında umutsuzluğa kapılmıştır. Haack ise toplumun psikolojik resmini çekme konusunda başarısını gösterir şekilde şöyle der: Herkes sanki kavramın geçmiş bir dönemin kalıntısından başka bir şey değilmiş gibi davranmaktadır (Haack 2019, s. 261). Gerçekten de duyarsızlığın ilk izleri kişilerin kendi yargılarının mutlak kesinliğine dair içi doldurulmamış kör bir inançla donanmış olmalarında görülür. Kavram hakkında endişe duyan kimselerin sayısı en az kavramla suçlanan kişilerin sayısı kadardır. Peki herkes kendisini hep ilk cephede gösteriyorsa bir suçlu varsa eğer bunlar kimlerdir? Öz eleştirinin eksikliği ve mütevazı olmayan eylemler bilgi karşısında saygının yitirilmesine ve kişisel kanaatlerin doğru gibi görülmesine neden olur. Bu kimseler bu nedenle kendi duygu ve kanaatlerini gerçek gibi paylaşmaktan sakınmazlar.

Bernard Williams, Hakikat ve Doğruluk adlı kitabında doğruluğun bağlılık/sadakat ve samimiyetten oluştuğunu iddia eder. Doğruluk, gerçeğe inanmayı ve bir iyiyi hedeflemeyi gerektirir. Bu gerçeği elde etme yöntemlerini uygulamaya ve arzuların yargıları çarpıtmasına izin vermenin cazibesine direnmeye zorlar. Samimiyet, kişinin doğru olduğuna inandığı şeyi yararlı bir şekilde söylemesidir. Hakikat hem doğruluk hem de samimiyet gerektirdiğinden, siyasi kültürün giderek daha fazla iki uyumsuz tutumdan biri tarafından karakterize edildiğini düşünmek cazip gelir. Harry Frankfurt On Bullshit (Saçmalık Üzerine) adlı kitabında, kültürlerin samimiyet erdeminden giderek daha fazla yoksun kaldığını savunur. Ona göre, “kültürümüzün en belirgin özelliklerinden biri, çok fazla saçmalığın bulunmasıdır.” (Frankfurt, 2005, s. 1). Frankfurt, “samimiyet” kelimesini kullanmasa da saçmalayan kişilerin gerçek karşısındaki samimiyetsizliğini, “söylediği şeylerin gerçeği doğru tanımlayıp tanımlamadığını umursamayan” biçiminde açıklamasıyla doğrudan işaret eder (Frankfurt, 2005, s. 56). Başka bir deyişle saçmalığa varan zıvalıklar, doğru olduğuna inandığı şeyi söylemeye istekli olmayan ve etik bir kaçış ile samimiyetsiz bir üslupla gündemi uydurma şeylerle meşgul eden kimselerde görülür. İfadelerinin doğruluğu ya da yanlışlığı onları hiçbir şekilde ilgilendirmez. Foucault’un da doğru kimselerin niteliği olarak gösterdiği cesaret ve açık sözlülük (parrhesia) boşboğazlık anlamında bir zıvalama değildir. Aksine dürüstçe bir edimdir (Foucault, 2014; Selim, 2023).

İlginçtir ki Frankfurt, siyasi kültürün, demokratik vatandaşların siyasi konular hakkında bilgi sahibi olmasını bekleyerek saçmalıkları teşvik ettiğine inanır. Kendisi, “bir demokraside her şey hakkında veya en azından ülkesinin işlerinin yürütülmesiyle ilgili her şey hakkında fikir sahibi olmanın bir vatandaşın sorumluluğunda olduğu”nun yaygın olarak kabul edildiğini iddia etmektedir (Frankfurt, 2005, s. 63-64). Ona göre bu da saçmalığa yol açmaktadır. Bu konuda yine onun haklı şu yorumu kasıtlı çarpıtmanın bir biçimi olan saçmalıkların veya zıvalamaların nedenidir: “Koşullar birinin ne hakkında konuştuğunu bilmeden konuşmasını gerektirdiğinde saçmalık kaçınılmazdır” (Frankfurt 2005, 63). Doğruluk konusunda, insanların

hakkında görüş bildirmeleri beklenen konuların kapsamı, doğru şekilde görüş bildirebilecekleri konuların kapsamından daha geniştir. Samimiyet konusuna gelince, palavracı, örneğin cehaletini kabul ederek, iç dünyasını içtenlikle aktarmaya çalışmaz, aksine kendisini olduğundan daha fazlasını biliyormuş gibi göstermeye çalışır.

Yalan, Yanlış ve Aldatmada Rekor: Kişisel Kanaatler Dolaşıma Dâhil Oluyor

Post-truth sahtekârlık, basit çarpıtma, uydurma ve yanıltma kökenli haberler ailesinden çok daha geniş bir sorun yelpazesine gönderme yapar (Tesich, 1992; McIntyre, 2018; Keyes, 2019). Mutlaka sahte haberler post-truth yalanları, görmezden gelmeleri ve kişisel kanaatleri beslemek ve geniş bir halk kitlesine ulaştırmak bakımından etkilidir. Bilginin dolaşımını bireyler ve sistem nezdinde kontrol etmek bakımından engelleyen hızlılık bilgi edinmek isteyen kullanıcıları belirli bir süzgeçten geçmeyen her tür malumatla karşılaştırmaktadır (Ball, 2017; Cvar, 2019). Haberin kaynağı, dağıtıcılar ve ortam hakkında kesin bir bilginin olmayışı bilgi artışının yanında bilgi kirliliğine (dezenformasyon) neden olmaktadır (Virillo, 2003). Sahte ve uydurma hesaplar, yanlış kullanıcılar bilgiyi çarpıtma konusunda pek mahirdir. Ayrıca kişileri yeniden kendi kanaatleri ile buluşturan “yankı odaları” ve kendi fikirleri içerisinde sıkıştıran “filtre balonları” tarafsız bir kararı gölgelemektedir. Yankı odaları ve ‘filtre balonları’, sosyal medya ile post-truth çağ arasındaki bu söylemsel bağlantının merkezinde yer alır. Bu terimler, “insanların benzer düşüncelere sahip kişilerle bir araya geldiği ve dolayısıyla kolektif olarak farklı bilgi ve görüşleri elediği” yolları ifade eder. Her kullanıcı, “geniş ölçekli alternatif gerçeklikler” oluşturan “bir filtre balonunun içinde sıkışıp kalmıştır” (Pariser, 2011). Bu gerçeklikler içerisinde bireylere yalnızca kabul ettikleri, işlerine gelen veya memnun eden bilgiler sunulmaktadır. Bu tür baloncukların yalnızca siyasi kutuplaşmaya yol açması nedeniyle değil, aynı zamanda kullanıcıları “bizi kandırmaya veya cesaretimizi kırmaya çalışanların kasıtlı saldırılarına karşı savunmasız hale getirmesi nedeniyle” demokrasiye temel bir tehdit oluşturmaktadır. Sosyal medya platformlarının her bir kullanıcıyı bir tür haber üreticisi haline getirmiş olduğu düşünüldüğünde bu mecraların haber ağını ne kadar darmadağın ettiği ortadadır. Badiou’nun ifadesiyle durum insanları “alacakaranlık bir ortam”da hakikati aramak gibi baştan bozuk bir sürece itmektedir. İsrarla vurgulanmak istendiği gibi, “sahte veya uydurulmuş haberler, açıkça ‘tıklamalar’ ve ‘görüntülemeler’ yoluyla yayılır ve ayrıca yanıltmak ve yanlış bilgilendirmek için kullanılır” (Cooke, 2018, s. vii). Bundan, post-truth çağda nesnel gerçeklerin, ortak yargılara varmada ve kamuoyunun yönlendirilmesinde kişisel görüşlerden veya duygulardan daha az belirleyici olduğu varsayımı çıkar (Villena, 2017).

Gerçek olmayan bir haberin başarılı bir şekilde iletilebilmesi ve insanları ikna edebilmesi ve daha önemlisi inandırıcı olması için, genellikle gerçek gibi görünmesi gerekir. Aksi takdirde kitlesel dağılıma kapasitesini ve

güvenilirliğini yitirir ve nihayet zamanında bilgi olarak görülmeye şansı, içerdiği mesajı doğrulamaya ve yeniden dağıtmaya istekli takipçileri, izleyicileri ve haber tüketicilerini kaybeder. Yani, yanlış olan şey, yanlış olsa bile, referans ve önem dairesi (semantik) zihinsel çerçevesi içinde anlam ifade ettiği için güvenilir olarak yorumlanabilir. Gerçek haberler ve yanlış haber hikâyeleri, muhatapların biçimler ve içerikler arasında gezindiği, duyuları ve ayırt etme yetenekleriyle ilk önce duyguları uyandırabilecek her şeye karşı uyanık olduğu ve belki de daha sonra gerçekleri keşfetme ve bunlar üzerinde düşünme konusunda ilgilerini uyandırabileceği iletişim alanındaki kendi önyargılarıyla aynı çerçevede rekabet eder. Öznenin durup incelediği bilgi, genellikle önceden var olan inançlarını duygularıyla eşleştirmelerine olanak tanıyan bilgidir, yani McIntyre'ın "bilişsel önyargı" (2018, s. 65–83) dediği şeydir. Alıcının inançlarıyla uyuşmayan bilgileri reddederek, uyuştuğunu varsayıp doğru kabul ettiği bu bilişsel önyargı, 'ters tepme etkisi' olarak bilinir (Nyhan ve Reifler, 2010). Genellikle, "bu tür okuyucu anlatılanların veya medyanın yorumunun doğruluğunu bile aramaya zahmet etmez. Yalnızca doğru olabilmesi yeterlidir" (Rodrigo-Alsina ve Cerqueira, 2019, s. 228). Bu önyargı yalnızca okuyucunun veya kullanıcının gerçek bilgi içeriğine erişme olasılığını zayıflatmakla kalmaz, aynı zamanda gerçek manipüle edildiğinden hem iletişimsel hem de bilişsel işlevler olumsuz yönde değişir ve bu da er ya da geç medya ve bilgi kaynaklarıyla kurulabilecek ilişkinin temel dışlisi olan güvenilirliği etkiler. Benzer şekilde, belirttiğimiz gibi, "sosyal ağlar, ekonomik, politik veya iletişimsel gücün farklı merkezlerinde geliştirilen iletişime bir alternatiftir ve bu merkezlerden yayılan bilgileri karşılaştırmamıza olanak tanır" (Rodrigo-Alsina ve Cerqueira, 2019, s. 231). Ancak vatandaşlar çoğu zaman bu bilgileri aldıktan sonra, bunu dağıtarak duyururlar ve böylece birçok durumda geçerlilik kazandırır. "Gerçekler, çerçeve sistemleri açısından anlam ifade eder, aksi takdirde göz ardı edilirler." (Lakoff, 2010, s. 73). Bu, böyle bir çerçeve sisteminin gerçekliğin bir düzenleyicisi olarak hizmet ettiğini açıkça ortaya koyar. Bu, Garranza (2001) tarafından çerçeveleme teorisi olarak adlandırılır. McIntyre (2018, s. 77), "bir özneye duygusal olarak etkileşime girdiğimizde, tüm deneysel kanıtların iyi akıl yürütme yeteneğimizin muhtemelen bozulacağını gösterdiğine" ikna olmuştur. Hayati bu duygusallık, sahte haber tüketicilerinin kendilerini büyük ölçüde Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar tarafından mümkün kılınan büyülü dünyalarda yaşarken hayal etmelerine olanak tanımış olabilir (Castells, 2008).

Tekrar medyada tarafsızlık konusunda aldatıcı ısrara dönmek gerekirse format, televizyonda tanıdık bir uygulamadır. Sunucu, bölünmüş bir ekranın bir tarafında seçkin bir bilim insanı, uzman veya aydını, diğer tarafında ise (herhangi bir bilimsel yeterliliği olsun ya da olmasın) bir "şüpheci" sunar ve onlara "davalarını ortaya koymaları" için eşit süre verir. Şüphecin, bazı bilimsel kanıtların "kanıtlanmamış" olduğunu söylemesine izin verilir ve bilim adamından, şüpheci tarafından ortaya atılan en gülünç komplo ve görevi kötüye kullanma iddialarına yanıt

vermesi istenir. Her birinin konuşma sırası geçildikten sonra, sunucu konuyu "tartışmalı" olarak telaffuz eder ve ardından "siz karar verin" dercesine seyirciye döner. Bu beğenilen güçlü formatta olduğu gibi, "Medyadaki pek çok kişi, 'denge' arayışında, gazetecilerin en büyük görevinin gerçeği ortaya çıkarmak olduğunu unutmuş gibi davranmaktadır" (Cvar, 2019).

Bilim ve uzmanlık karşısında bilinçli tepki ise "bilimsel bilginin yanlışlamaya açık olması" görüşü üzerinden ilerler. Pozitivizmin güçlü etkisiyle şeyleri bir ilerleme altında inceleyen düşünürler pozitif çağı yüceltmişlerdir. Örneğin Comte dini, metafizik dönemlerin ardından pozitif çağdan söz etmiştir. Felsefi görüşün geri çekildiği bu dönemde yalnızca olgular bilgiye neden olacak argümanlar olarak görülmüştür. Mantıkçı pozitivistler bu düşünceyi dildeki metafiziksel öğeleri bilimsel olandan uzaklaştırma görevini felsefeye vermek yoluyla bir bilimsel jargon üretmişlerdir. Başlangıçta kendisi de bir mantıkçı pozitivist olarak gösterilen Karl Popper (kimi uzmanlara göre hep öyle kalmıştır), bilimsel yöntemin öne sürülmüş olunan hipotezi doğrulamaya çalışmak yerine yanlışlamanın daha doğru ve sağlıklı bir yol olduğunu iddia etmiştir. Bu görüşe göre bir önerme ne kadar fazla yanlışlanabilirse o kadar geçerlilik kazanmaktadır. Ayrıca doğrulamaya yönelik bir girişim psikolojik olarak öznel hipotezi yanlışlayan önermeyi dikkate alamayacak şekilde yönlü bir araştırmaya itmektedir. Bu nedenle örneklem evreni istemsizce olumlu yargılara odaklanacak bu varsayımla uyuşmayan örnekleri dışarda bırakacaktır. Bu nedenle bilimsel bir demokratikliğin de yolu açılacak ve eski paradigmalardan hissedilmeyen otoriterliği bertaraf edilebilecektir (Popper, 1960).

Bilim, evren hakkında yanlışlanabilir veya test edilebilir açıklamalar ve tahminler kümesi olarak bilgiyi organize etmek için sistematik bir çaba olarak tanımlanabilir. Buradaki anahtar kelimelerden biri test edilebilirlik veya yanlışlanabilirlik, bilimin dayandığı temel olarak vurgulanabilir. Bu muhtemelen bilimsel araştırmayı ruhsal araştırma gibi diğer araştırma biçimlerinden ayıran en önemli unsurdur.

Modern Bilim Versus Postmodern Bilim

Bilim felsefesi alanında görüşleri devrimsel bir etki yaratmış, çağın büyük ve önemli filozoflarından birisi olan Karl Popper, bilim ile bilim dışı arasındaki sınırlayıcı bir görüş olarak yanlışlamacı bilimsel metodu dile getirmesiyle tanınır (Thornton, 2019). Popper, herhangi iki teori arasındaki (örneğin, Freud'un Psikanalitik teorisi ve Einstein'ın görelilik teorisi) temel farkın, Einstein'ın teorisindeki potansiyel yanlışlanmaya yol açabilecek içsel 'risk' olduğunu tahmin etmiştir. Buna karşılık, psikanalitik teori, prensipte bile yanlışlanabilir değildir. Popper, başlangıçta bir teori olarak ortaya atıldığını kabul etmesine rağmen, Marksist teoriyi de eleştirmiştir. Gerçekten öngörücü bir teori; gerçekler yetersiz olduğunu gösterdiğinde, bu gerçekleri yansıtmak için özel hipotezlerin eklenmesiyle üzerinde çalışmalıdır. Böylece, bilimsel bir teori olan Marksizm, bir 'sahte bilimsel dogmaya' (Thornton, 2019) indirgenmiştir. Dolayısıyla Popper, bu 'teorilerin' ilkel mitlere benzediğini ve modern bilime uygun

olmayan taraflarının olduğunu düşünmüştür (Mitra, 2020). Bilimsel bilgi için yanlışlanabilir olmak test edilebilirlik anlamına gelir ve bu önemli bir niteliktir. Bir önerme ne kadar tümel olursa, hiçbir olguya işaret etmiyorsa ve herhangi bir şekilde yanlışlanmaya imkân vermiyorsa sanılanın aksine bilimsel olmaktan uzaklaşır. Bu deneyimler Popper'ı bilimsel bilgiyi bilim olmayan şeylerden ayırmak için bir kıstas olarak yanlışlanabilirliği kullanmaya yöneltmiştir. Bir teori, mümkün olan tüm deneysel gözlemlerden en az bir veya daha fazlasıyla uyumsuz olma potansiyeline sahipse bilimsel kabul edilirken, olası tüm deneysel gözlemlerle uyumlu olan bir teori, ya ex-post bu gözlemleri (gözden geçirilmiş gibi) karşılamak için bir temel (Marksizm) veya tüm olası gözlemlerle uyumlu olacak şekilde geliştirilmişse (psikanalitik teoriler gibi) bilimsel değildir. Bilimsel olmayan, yanlışlanamayan bir teori, teknolojinin gelişmesiyle ve/veya teorisinin daha da rafine edilmesiyle bilimsel hale gelebilir. Popper, bilimsel bir teorisinin, belirli olayları yasaklaması bakımından yasaklayıcı olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, böyle bir teorisinin test edilmesi ve yanlışlanması mümkün olsa da mantıksal doğrulama mümkün değildir (Popper, 1972). Dolayısıyla, bir teorisinin yıllarca çok sıkı testlerden geçtikten sonra bile doğrulandığı varsayılmamalıdır. Söylenilecek en fazla şey, oldukça doğrulanmış olması ve en iyi olarak derecelendirilmeye aday olmasıdır (Mitra, 2020).

Popper açık bir toplumda bilginin üretilmesi, iletilmesi ve yaygınlaştırılması anlamında eleştiriye açıklığı bilimsel olmanın kriterleri anlamında şeffaflık, eleştiriye açık olma gibi nitelikler üzerinden vurgulamıştır. Açık toplum kavramı Platon'un devletinin aksine kimsenin sansürlenmediği ve şeffaf bir iletişime müsaade edilen bir toplum olarak açıklanabilir. Yine böyle bir toplumda bilginin iletimi yalnızca yukarıdan aşağıya değil tam aksi yönde de sağlanmaktadır. Fakat her bilgi türü henüz eşitlenmiş değildir. Açık toplum yine de bilimsel bilginin rüştünü kabul etmekle birlikte bu tür bilginin metafizikte veya dini bilgide olduğu gibi kutsanması karşısında ihtiyatlıdır. Fakat bu iddia radikal görüşleri kamusal alana çağırarak bakımından daha etkilidir. Bilim felsefesinin tarihine bakıldığında böyle olduğu da görülmektedir. Üzerinde durduğunuz zeminin daha fazla kayganlaştığı veya dünyanın daha hızlı dönmeye başladığı bir çağ olarak postmodern dönemin yaygın etkisi bilimsel görüşlere de sıçramıştır. Bilim anarşisti olarak tanınan Paul Feyerabend, "demokratik bir toplumda bilim"den söz ederken bilimsel bilginin bir put olarak görülmemesi noktasında haklı bir adım atmıştır ama demokratik bireylerin neye inanacağı noktasında bir eşitleme yaptığından yanılmıştır (Feyerabend, 1999). Bir taviz olarak gösterilebilecek kişisel tercih sanki bilgi bakımından bu verilerin eş değerinde olduğu kanısını yaratmıştır. Yalnızca bilimsel otoriterliğe bir muhalefet olarak gösterilebilecek cümleler felsefe tarihine hâkim olan güçlü ayrımlardan olan bilgi ile inanma hatta kanaat arasındaki farkın sınırlarını kaldırmış gibidir. Fal ve büyüye inanmakla bilimsel bilgiye inanmak tercihinin ve ardından karşılaşılabilecek sonuçları uzmanlık açısından bir uyarıda bulunmadan ve bilgi eksikliğini gidermeden insanlara "hadi birini seçin" demek demokratik bir intihardır. Bu bilimin terk ettiği alanları şarlatanlığa bırakmak riskini taşır. Açıkçası bilimsel bir sahada gerçekçi bile olsa bu disiplin dışındaki kimselerin söz söylemesi bile

görece sakıncalıdır. İlgili söz mercii ister felsefe ister din isterse sanat olsun. Bu sahadan öteki düşünceler kovulmalıdır. Bu iddia tersine yönde bilimsel bilginin çözemeyeceği ve hatta saygınlığını yitirmesine neden olacak tartışmalar için de böyledir. Bu doğrultuda bilim her şeyi çözer cümlesi de eşit derecede sorunlu bir yargıdır. Yaşam ve insan irrasyonel tarafları olan bir birliktir. Bilimsel bilgi ve metafizik bu yolu birlikte yürümek zorundalar ancak belirgin olgularla ve gerçeklikle mücadele etmek kimsenin yararına değildir. Postmodern çağrı merkezsizliği haklı bazı nedenlerle isterken akışkan bir modernitenin büyüüne kapılmaktan da ihtiyatla kaçınılmalıdır (Bauman, 2019).

Bilim ve bilim olmayan arasında çizilmeye çalışılan bu sınır çizgisi pratiğe gelindiğinde kolaylıkla tespit edilememektedir. Özellikle dijital çağ bilgi bombardımanı altında buna izin vermemektedir. Bununla birlikte yaratılan dezenformasyon gerçeklik ve hakikat karşısındaki saygıyı azaltırken bilginin sağlıklı dolaşımında gerekli olan samimiyeti sekteye uğratar. Bu doğrultuda medya, bilginin dolaşımı anlamında en etkili kurumdur. Fakat bu görev bilgiyi öğretmek şeklinde ne bir eğitim kurumu ne de bunları yargılamak bakımından yargı kurumu biçimindedir. Bilgi karşısında medyanın konumunun ne olacağına açık bir tespiti önemli görünmektedir.

Son olarak postmodernizmin aşırı ve polemiksel 'bilimselciliğinin' labirentinde sıkışıp kalmamız veya kaybolmamız gerektiğini belirtmek gerekir. Zira postmodernistler birçok şey hakkında fikir ayrılığına düşseler bile, postmodernizmin mutlakların, özlerin ve temellerin reddi olduğu gerçeği konusunda asla fikir ayrılığına düşmezler. Postmodernizmin çağdaş savunucularından biri olan Jean Francois Lyotard, Postmodern Durum adlı eserinde postmodernizmin "büyük anlatılara karşı inançsızlık" olduğunu söylediğinde anlamını özlü bir şekilde yakalar (Lyotard, 2013, s. 109). Bununla, bilgiyi meşrulaştırabileceğimiz veya bir teoriyi diğerine tercih etmeyi haklı çıkarabileceğimiz büyük, evrensel, tarih ötesi, kültür ötesi bir şema, paradigma veya algoritma bulma çabalarımızı terk etmemiz gerektiğini kasteder. Büyük bir norm arayışını terk ettiğimizde, geriye heterojen, çoğulcu, kıyaslanamaz farklılıklar kalır. Fakat bu düşünce yinelemek gerekirse eş değer iki varsayım arasında olabilir. Gerçeklik ve bilgiyle inatlaşmak hatta ahlaki bir kötülüğe izin vermek yoluyla bilgi kirliliğine neden olmak kimsenin yararına değildir.

Sonuç

Gerçeklik ve hakikat felsefi bir ide olmakla birlikte sağlıklı bir iletişimin ve toplumsal düzenin mihenk taşlarıdır. Kriz çığırkanlığının ötesinde halen hakikat karşısında mutlak bir vazgeçişin olmadığını veya olmaması gerektiğini ifade etmek gerekir. Ancak kişisel kanaatlerin belirleyici gücünün artış gösterdiği de inkâr edilemez. Bilginin akışının sağlıklı olduğunu gösteren kavramlar olan şeffaflık ve tarafsızlık konusunda ayrıca uyanık olunmalıdır. Bu noktada eşit olanlar arasında tarafsızlıktan söz edilebilir. Örneğin bilim ve sözde bilim arasındaki teknik ayrıma dair tespitin yanı sıra manipülatif bilim dışı söylemlerin elemine edildiği bir medya ortamının önemi ısrarla vurgulanmalıdır. Bilgide otoriterlik

güç istencine ve psikopolitikaya işaret edebilir. Yukarıdan aşağıya dağılan veri akışı öznenin gözetlenmesine ve psikolojik baskı ile yönlendirilmesine neden olabilir. Ancak postmodern söylem de tehlikeli yanlara sahiptir. “Hakikat kavramı olmadan- tıpkı bir nesne, sebep, düşünce, akıl yürütme, çıkarım veya kanıt olmadan yapmak gibi- ortak bir siyasi düşünce ve argüman zemini bulma fikrini kavramak zordur. Hakikat, düşünme, iddia etme, inanma, yargılama ve muhakeme gibi sezgisel kavramlarla o kadar yakından bağlantılıdır ki, onu geride bırakmanın ne anlama geldiğini anlamak bile zordur” (Cohen, 2009, s. 226).

Bilginin konumu, ulaşma ve teyit etme gibi adımların medya ve haberle yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle haberin (bilginin) kaynağını doğrulamak, güvenilirliğini belirlemek gibi edimlerin etik tarafı ağır basan bir rolü vardır. Çünkü olguların ve pek çok çalışmanın gösterdiği gibi, yanlış bilginin yayılmasının ardından haberin öncesindeki ortak bir algı anına dönmek artık mümkün değildir. Bir kişi veya bir olay hakkında yapılan haber (özellikle olumsuz haber) daha sonra tekzip edilmiş olsa bile ilgili yanlış bilginin neden olduğu kanıyı değiştirmek mümkün değildir. Haberle karşılaşanların doğal bir itki olarak kişisel kanaat ve fayda ile ilişkili değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Yeniden belirtmek gerekirse, ne yazık ki, deneyim bize sahte bir haber çıktığında, onu engellemek için artık çok geç olduğunu gösterir. Tepki vermek çok önemli ancak gerçek haberlerin yayılması konusunda özverili ve cesaretli olmak daha da önemlidir. Bu yüzden ilk görevimiz dikkatli konuşmak ve politikalarımızı mümkün olan en şeffaf şekilde açıklamaktır (Böcskei, 2017).

Medya yanlışlığından korunmak, yanlış ve aldatıcı haberleri tanımak için dikkatli olmak gereklidir. Basit görünen bazı önlemler sanıldandan çok daha fazla etkili olabilirler. Örneğin sansasyonel başlıklar insanları psikolojik olarak kandırmaya çalışır ve insanlar bu sahte haberlere çabuk ikna olurlar. İnsanların çoğu sadece başlıkları okuyup içeriği okumadığı için, yalnızca ilgi çekici başlıklara dayanarak bunları paylaşır. Herhangi bir habere inanmadan önce analitik düşünmeyi bırakmamak gerekir. Mantıklılığını, dürüstlüğünü, misyonunu ve niyetini sorgulayın çünkü başlıklar daha fazla tıklama almak ve ilgi çekmek için gösterişli olabilir (Abdelhamid vd., 2014). Haberin kaynağını araştırın. Eğer şüpheli görünürse, aynı haberi saygın sitelerde kontrol ederek haberin özgünlüğünü değerlendirmek her zaman akıllıca olacaktır. Haberin doğruluğu için biraz daha derinlemesine araştırma yapılmalıdır. Saygın siteler haberi sayfalarına taşıyor olabilir, o anda haberin sahte olduğunu ima etmeli ve güvenilmemesi gerektiğini söylemelisiniz. Sitenin alıntı yaptığı kaynakları kontrol edin. Makalede alıntı yoksa veya geçerli bir habere bağlantı vermiyorsa, site büyük olasılıkla sahtedir. Haberi yayınlayan web sitesinin kurgusal olup olmadığına bakın, çünkü bazı web siteleri açıkça kurgusal olduklarını belirtir. İçeriği okumadan önce haberi yayınlayan web sitesinin kaynak URL'sini ve “hakkımızda” bölümünü kontrol edin (Ahmed vd., 2017). Yazım yanlışlarını, garip düzenleri, çok sayıda büyük harfi ve dramatik noktalama işaretlerini kontrol edin. Bunlar sahte haberlerin işaretleridir. Kaliteli kaynaklar her zaman yüksek düzeltmeye sahiptir ve sahte haberlerde olan dilbilgisi hataları yoktur.

Sahte sitelerde ise aksine bir sürü açılır pencere ve afiş reklamı bulunur (Corner, 2017; Cooke, 2018; D’Ancona, 2017).

Haber siteleri için uygulanabilecek bu öneri silsilesini sosyal medya için uygulamak çok kolay değildir. Haber kaynağının gerçek kişi olması ve kendisini tanıtır fotoğrafın ve bilgilerin olması son derece önemlidir. Son birkaç yıldır yüksek kazançlı haberler için sosyal medyaya güveniliyor ve internet sitelerinin basılı medyayı zayıflatan etkisinin bir benzeri klasik ve köklü medya siteleri dâhil haber siteleri üzerinde görülmektedir. Haberin doğasının dağıldığına bu bağlamda şahit olunmaktadır. İnsanların çoğu, birçok haber medyasının rutin olarak gerçek parçaları olan ve bireylerin düşüncelerini etkileyen yanlış bilgi ve aldatmacalar ürettiğine inanmaktadır. Sahte haberler demokratik sistemde büyük bir tehdittir ve dijital medyanın faydalarını korumak için bu konuyu ele alan tartışmaların sayısı artırılmalıdır. Bu nedenle insanların sahte haberlerin arkasına saklanmasını önlemek zorunludur. Bu doğrultuda çevrimiçi hesap verebilirlik güçlendirilmelidir. Herhangi bir haberi duyduktan sonra hemen paylaşmayın önce düşünün çünkü birçok haber kaynağı sahte haber üretme konusunda uzmanlaşmıştır. Ayrıca dijital medyada okuduğunuz her şey doğru değildir. Tıklanan, beğenilen, paylaşılan, re-tweetlenen, alıntılanan veya sabitlenen her şey başkalarını etkiler. Herhangi bir haberi paylaşmadan önce birkaç kez ve analitik bir biçimde düşünmek önemlidir.

Extended Abstract

Philosophy, science and art are very important tools that humans have developed in order to cope with nature, to explain what is happening around them and finally to understand and convey it to others. More specifically, they are the elements that a happy life passes through. The historical story of humans as a being of reason, emotion and will can be summarized quickly in this way at the expense of missing the details. Apart from their talents, nature or how they behave due to their essence, an ideal human portrait has also been drawn. In fact, according to some, this situation is what suits their nature. In this direction, they are members of a kingdom of purposes. However, on the contrary, there have been those who have highlighted their selfish nature, such as Hobbes, who also talked about their bad side. With this nature, they are at least as prone to lying and deceiving as their positive structure, which led to innovations in science and other fields. In fact, this side has come to the forefront from time to time in certain periods of history. Environmental disasters, massacres, long wars that lasted for centuries can be considered the most important indicators of this. Today, “progress” in modern terms has brought us to the middle of a digital age. However, this age has brought spiritual problems to light more in addition to material development. We are in a post-truth period, a period in which lies and deception are on the rise, truth and reality are ignored, and science and expertise are devalued. The rise of the network society has changed the direction and form of information transfer in this context. News companies, which are important sources of information transfer, have given

way to social media users. Information of unknown sources occupies the public agenda. When we consider the algorithm of social media that highlights lies and the filter bubbles that confine it to its own beliefs and emotions, we witness that these platforms have shifted the axis of the democratic world with these aspects. The trivialization of scientific knowledge and the separation of knowledge from the ground of truth are a global threat. For example, the impartiality discourse seen in the media is like this. In a scientific subject or a discussion that requires expertise, leaving the result to the decision of the public without researching it within the framework of the "equal right to speak" discourse is problematic in terms of professional ethics. It is socially problematic to compete in front of the screen under the guise of impartiality for claims that are not equivalent discourses, for example, one side having science and expertise on the relevant subject and the other not, and competing on the screen under the guise of impartiality.

Kaynakça

- Abdelhamid, N., Ayesha, A., & Thabtah, F. (2014). Phishing detection based associative classification data mining. *Expert Systems with Applications*, 41(13), 5948-5959.
- Ahmed, H., Traore, I., Saad, S. (2017). Detection of online fake news using n-gram analysis and machine learning techniques. *International Conference on Intelligent, Secure, and Dependable Systems in Distributed and Cloud Environments*. 127-138.
- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (N. Ünler, E. Öztarhan Karadoğan, Çev.). Kabcacı Yayınevi.
- Arendt, H. (2018). *Siyasette yalan: Pentagon belgeleri üzerine düşünceler*. (İ. Oranlı & B. Şeker, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Aristotle (1999). *Nicomachean ethics*. (T. Irwin, Trans.). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Ball, J. (2017). *Post-truth: how bullshit conquered the world*. Biteback Publishing.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.). Can Yayınları.
- Böcskei, B. (2017). "Post-truth politics" as the normal state of politics. *Tamara- Journal for Critical Organization Inquiry*. Vol. 15, Issue 3-4, 257-260
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür*. Cilt 1-2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cooke, N. (2018). *Fake news and alternative facts. Information literacy in a post-truth era*. ALA Editions.
- Corner, J. (2017). *Fake News, Post-Truth and Media-Political Change*. *Media, Culture and Society*. 39 (7), 1100-1107.
- Cvar N., B. R. (2019). *Truth, post-truth, non-truth: new aestheticized digital regime of truth*. B. N. Rosemary Overell (der.). *Post-Truth and the Mediation of Reality: New Conjunctions*. Palgrave MacMillan, 79-107.
- D'Ancona, M. (2017). *Post truth: the new war on truth and how to fight back*. Ebury Press.
- Dahlgren, P. (2012). *Kamusal alan ve medya: yeni bir dönem mi?*. (H. Köse, Çev.). *İçinde Kamusal Alan*. (E. Dacheux, Der.). Ayrıntı Yayınları.
- Elias, N. (2000). *Zaman üzerine*. (V. Ataman, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (1999). *Özgür bir toplumda bilim*. (A. Kardam, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Doğruyu söylemek*. (K. Eksen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Frankfurt, Harry G. (2005). *On bullshit*. Princeton University Press.
- Greer S., Lynch J., Reeves A., Falkenbach M., Gingrich J., Cylus J., and Bamba C. (2021). *Ageing and health: The politics of better policies*. Cambridge University Press.
- Haack, S. (2019). *Post "post-truth": are we there yet?* *Theoria* 85(4): 258-275.
- Hannan, J. (2018). *Trolling ourselves to death? Social media and post-truth politics*. *European Journal of Communication*. 33(2), 214-226.
- Kant, I. (2009). *Critique of pure reason*. (P. Guyer & A. Wood, Trans.). Cambridge University Press.
- Keyes, R. (2019). *Hakikat sonrası çağ: günümüz dünyasında yalancılık ve aldatma*. Delidolu Yayınları.
- Lakoff, G. (2010). *Why it matters how we frames the environment*. *Environment Communication: A Journal of Nature and Culture*, 4(1), 70-81.
- Lynch, M. P. (2021). *Polarisation and the problem of spreading arrogance*. (A. Tanesini & M. P. Lynch, Ed.). *Polarisation, arrogance, and dogmatism: philosophical perspectives*, Routledge.
- Liotard Jean-F. (2013). *Postmodern durum*. (İ. Birkan, Çev.) Bilgesu Yayıncılık.
- McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. London, Massachusetts Institute of Technology Press.
- Mitra, S. (2020). *An analysis of the falsification criterion of Karl Popper: A critical review*. *Tattva Journal of Philosophy*, 12(1), 1-18.
- Navarro F. & Carlos A. (2022). *Post-truth, media and power. A problem for the humanities*. *Comunicación y Hombre*, 18, 151-166.
- Nyhan, B. Y & Reifler, J. (2010). *When corrections fail: The persistence of political misperceptions*. *Political Behavior*, 32(2), 303-330.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Pihlström, S. (2021). *Pragmatist truth in the post-truth age: Sincerity, normativity, and humanism*. Cambridge University Press.
- Popper, K. R. (1960). *Truth, rationalism and the growth of science*. Presented at the International Congress for the Philosophy of Science, Stanford University Press.
- Popper, K. R. (1972). *Objective knowledge: An evolutionary approach*. Oxford University Press.
- Prozorov, S. (2019). *Why is there truth? Foucault in the age of post-truth politics*. *Constellations*, 26 (1), 18-30.
- Rodrigo-Alsina, M. y Cerqueira, L. (2019). *Periodismo, ética y posverdad*. *Cuadernos.info*, 44, 225-239.
- Selim, F. (2023). *Post-truth kavramı üzerine yeniden düşünmek*. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. 22 (1), 498-543.
- Severin, W. J. & James W. Tankard. (1994). *İletişim kuramları: Kökenleri, yöntemleri ve kitle iletişim araçlarında kullanımları*. (A. A. Bir & N. S. Sever, Çev.). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tesch, S. (1992). *A government of lies*. *The Nation*, 254(1), 12-14.
- Thornton, S. (2019). *Karl Popper*. In *Stanford Encyclopedia of philosophy*.
- Tiercelin, C. (2021). *Post "post-truth": Still a long way to go*. *Revue Internationale de Philosophie*, 297 (3), 43-71.
- Villena, D. (2017). *Era posverdad. Comunicación, política y filosofía. Como parte del proyecto Era Posverdad*. *Comunicación, política y filosofía. Psicopraxia*, 1(1).
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon bombası*. (K. Şahin, Çev.). Metis Yayınları.